

Bài 9: Truyện Kiều

BÀI TRÍCH

Hoạn Thư Ghen

(Từ câu 1529 đến câu 1566)

Vốn dòng họ Hoạn danh gia,
Con quan **Lại Bộ** tên là Hoạn Thư.
Duyên đặng thuận nẻo gió đưa,
Cùng chàng kết tóc xe tơ những ngày.
Ở ăn thì nét cũng hay,
Nói điều **ràng buộc** thì tay cũng già.
Tì nghe vườn mới thêm hoa,
Miệng người đã lắm, tin nhà thì không.
Lửa tâm càng dập càng nồng,
Trách người đen bạc ra lòng giăng hoa.
Vĩ bằng thú thật cùng ta,
Cũng dong kẻ dưới mới là lượng trên.
Đại chi, chẳng giữ lấy nền;
Tốt chi mà rước tiếng ghen vào mình.
Lại còn bưng bít giấu quanh,
Làm chi những thói trẻ ranh nực cười.
Tính rằng khuất mặt khuất lời,
Dấu ta, ta cũng liệu bài dấu cho.
Lo gì việc ấy mà lo,
Kiến trong miệng chén có bò đi đâu.
Làm cho nhìn chẳng được nhau,
Làm cho đầy đọa cát đầu chẳng lên.
Làm cho trông thấy **nhãn tiền**,
Cho người **tham ván bán thuyền** biết tay.
Nỗi lòng kín chẳng ai hay,
Ngoài tai, để mặc gió bay mái ngoài.
Tuần sau bỗng thấy hai người,
Mách tin, ý cũng liệu bài tâng công.
Tiểu thư nổi giận ùng ùng,
Góm tay thêu dệt, ra lòng trêu người.
Chồng ta nào phải như ai,

*Điều này hẳn miệng những người thị phi.
Vội vàng xuống lệnh ra uy,
Đưa thì và miệng đưa thì bẻ răng.
Trong ngoài kín mít như bung,
Nào ai còn dám nói năng một lời.
Buồng thêu khuya sớm thành thời,
Ra vào một mực nói cười như không.*

Chú Thích

- Danh gia:* Nhà dòng dõi có tiếng.
Lại Bộ: Một trong sáu Bộ (Bộ Lại, Bộ Hình, Bộ Lễ, Bộ Binh, Bộ Hộ, Bộ Công), chuyên giữ việc nhiệm miễn và thuyên chuyển, thăng giáng các quan lại.
Duyên Đấng: Có duyên với gác Đấng Vương. Cổ thi có câu: “*Thời lai phong tống Đấng Vương Các*” – thời vận tới, như gió đưa tới gác Đấng Vương, ý nói gặp dịp may. (Đấng Vương Các: một nơi danh thắng ở Tỉnh Giang Tây. Gác này do con vua Đường Cao Tổ tên là Nguyên Anh xây nên; về sau Nguyên Anh được phong làm Đấng Vương, cho nên gác này sau gọi là Đấng Vương Các).
Ràng buộc: Rất giỏi về những điều lý sự.
Lửa tâm: Do chữ *tâm hỏa*: lửa trong tim.
Nhãn tiền: Trước mắt.
Tham ván bán thuyền: Tham có tấm ván mới, mà bán thuyền cũ đi, nghĩa là có mới nói cũ.
Tiểu thư: Danh hiệu con gái nhà quan.
Thị phi: Phải và trái, ý nói khen chê.

Đại Ý

Kiều mắc lận Sở Khanh, nên phải ra ở thanh lâu tiếp khách ba năm. Trong lúc sống cuộc đời *lá gió cành chim*, nàng gặp Thúc Sinh chuộc về làm thiếp. Nhưng Thúc Sinh có vợ cả, tên là Hoạn Thư, con một quan Lại Bộ Thượng Thư. Hoạn Thư được tin đem lòng ghen. Đoạn này tả lòng ghen của Hoạn Thư.

Giải Thích Và Phê Bình

Bố Cục

Bài này có thể chia làm 3 đoạn chính sau đây:

1. 1529-1534: Dòng dõi và tâm tánh Hoạn Thư.
2. 1535-1552: Hoạn Thư không thể đè nén nổi ghen tức trong lòng mới lập tâm trả thù.
 - 1535-1538: Hoạn Thư tức giận khi hay tin Thúc Sinh có vợ lẽ.
 - 1539-1552: Mưu mô sắp đặt để thỏa lòng ghen.
3. 1553-1566: Phương cách để thi hành, thực hiện mưu tính ở trên.
 - 1553-1554: Hoạn Thư yên lặng, giả vờ như không biết gì.
 - 1555-1562: Hoạn Thư trừng phạt kẻ mách tin để giữ kín mưu sâu.
 - 1563-1566: Không còn ai dám hở răng. Hoạn Thư giả vờ sống vui vẻ thanh thoi.

Nội Dung

Trên bước đường luân lạc của Kiều, Hoạn Thư là một nhân vật đã làm cho đời nàng tủi nhục nhất. Nàng là con nhà gia giáo, con quan Lại Bộ:

Con quan Lại Bộ tên là Hoạn Thư.

Hoạn Thư cùng kết tóc xe tơ với Thúc Sinh kể đã lâu mà không có con trai để nối dòng. Việc Thúc Sinh có vợ lẽ đối với dư luận lúc bấy giờ không phải là tội trạng gì nặng lắm. Cho nên tuy Hoạn Thư đã hay tin chồng ra lòng giăng hoa, tham đó bỏ đảng, nàng những mong chàng Thúc Sinh về thú tội, nhưng vì nhút nhát Thúc Sinh đã chẳng dám rí rãng. Biết tính chồng như thế: Hoạn Thư khơi mào câu chuyện để chàng dễ thố lộ nổi lòng, nhưng nhút nhát, vẫn hoàn nhút nhát. Do đấy Hoạn Thư mới rắp tâm để trả thù kẻ đã phản bội, lừa dối nàng.

Nguyễn Du đã mô tả Hoạn Thư bằng những nét bút linh hoạt, tạo nên một mẫu người có ghen độc nhất vô nhị. Nàng là con nhà danh nho, tính nét được chứa đựng trong hai câu:

*Ở ăn thì nét cũng hay,
Nói điều ràng buộc thì tay cũng già.*

Ở vào những cảnh thường, không có tai biến thì tính nết ấy, con người ấy làm cho ta mến và khen là lịch duyệt. Ở vào cảnh biến thì tính nết ấy, con người ấy đã không còn cái gì có vẻ là hiền hậu và lọc lừa, đành thép hành động phải phép. Sự biến ở đây là *vườn mới thêm hoa*. Nhưng lúc cần đành thép, nàng tỏ ra đành thép. Sự đành thép ấy càng già giặn thêm khi kẻ kia *bưng bít dấu quanh*. Hoạn Thư là con người có nhiều mưu mô. Cho nên chàng Thúc đã dấu thì nàng cũng làm như không biết để thi hành cái kế hoạch của mình. Nàng vừa khôn lại vừa ngoan, nên dù có ghen tức đến đâu, trí phán đoán của nàng vẫn còn sáng suốt:

*Dại chi chẳng giữ lấy nèn,
Tốt chi mà rước tiếng ghen vào mình.*

Biết rằng *gái nào là gái chẳng hay ghen chồng*, nhưng nàng cố tránh để khỏi mang tiếng ghen tuông. Giá Hoạn Thư không khôn ngoan mà cục mịch, hiền hậu thì tấn kịch gia đình ấy chẳng đến nỗi thâm sâu và Thúy Kiều chẳng đến nỗi:

*Càng trông mặt càng ngán ngơ,
Ruột tâm đòi đoạn như tơ rối bời.*

Đàng này vì khôn ngoan nên Hoạn Thư mới sắp đặt hẳn một chiến thuật tấn công đối phương để làm cho hai người *chẳng nhìn được nhau, đày đọa cát đầu chẳng lên*.

Cái ghen của Hoạn Thư là cái ghen có xếp đặt trước, có chương trình hẳn hoi gồm ba điểm:

- Quyết làm cho hai người không dám nhận nhau.
- Quyết đày đọa Kiều cho tủi nhục, để Kiều không dám ngẩng đầu.
- Quyết làm cho hai người thấy một cách hiển nhiên quy luật vay trả.

Nàng đã thi hành đúng chương trình ấy khi bắt Kiều đóng vai nô tì để dâng rượu cho Thúc Sinh. Chàng Thúc cũng vì thế mà... *phách lạc hồn xiêu*.

Có chương trình hành động xong, Hoạn Thư mới định cách để thi hành; Thúc Sinh đã giấu nàng thì nàng cũng sẽ giấu lại, tỏ ra không biết gì về tin chàng có vợ lẽ:

*Nỗi lòng kín chẳng ai hay,
Ngoài tai để mặc gió bay mái ngoài.*

Nàng còn lạ gì bọn lẻo mép, đem tin để tâng công với nàng. Cho nên muốn giữ được việc kín thì trước phải gặt gao trừng phạt kẻ mách tin để việc không lộ và như thế mưu càng sâu độc. Chương trình của nàng sẽ gãy đổ nếu bọn tâng công ấy cứ lòi qua tiếng lại để kiếm ăn cả hai bề.

Đã định bụng như thế, nên khi thấy:

.....*hai người,*
Mách tin, ý cũng liệu bài tâng công.

Nàng mới nổi giận đùng đùng, sai vả miệng, bẻ răng kẻ “ăn cơm hớt” để làm gương. Việc ấy không có gì lạ vì con quan Thượng Thư ở chế độ phong kiến quân chủ có đủ quyền uy sinh sát trong tay đối với đầy tớ. Hành động của Hoạn Thư trái hẳn với tâm lý thông thường. Một người đàn bà thường tình, không khôn ngoan và mưu mô như Hoạn Thư, khi có kẻ đem tin như vậy, phải vồn vã, ân cần tâng trà, chuốc nước tử tế chớ có đâu bạc đãi họ như Hoạn Thư. Thường tình khi nghe chồng có vợ lẽ, các bà không giữ thái độ im lặng mà gằm thét, quát tháo ầm ĩ. Máu ghen sôi sùng sục, họ muốn nuốt sống ăn tươi kẻ đã ăn cướp. Họ đem tâm tình khổ đau ấy thổ lộ với kẻ mách tin để hả dạ và nhiều khi còn nhờ họ tiếp tay mà trừng trị kẻ gian tham. Hoạn Thư không thể, nàng im lặng nói cười như không:

Buồng đào khuya sớm thành thoi,
Ra vào một mực nói cười như không.

Hoạn Thư ghen nhưng không làm mất danh giá của chồng, vẫn bênh vực chồng trước mặt kẻ đã bêu xấu chồng:

Chồng ta nào phải như ai,
Điều này hẳn miệng những người thị phi.

Nàng đề cao giá trị của chồng, mặc dù lúc ấy nàng thực bụng giận căm gan con người *tham ván bán thuyền* kia. Cái ghen ấy tuy không đáng khuyến khích nhưng bảo vệ được danh giá của gia đình. Không đáng khuyến khích vì càng im lặng, càng nói cười, thì càng nham hiểm, độc sâu và người *tham ván bán thuyền* càng phải:

Ruột tầm đòi đoạn như tơ rối bời.

Đoạn văn tả người này thật là tuyệt diệu. Mục đích tả người của cụ Nguyễn Du là để tả tâm lý nhân vật, cũng như tả cảnh để mà tả tình vậy. Muốn hiểu hành động của các nhân vật trong truyện, ta phải hiểu tâm lý của họ. Cho nên Nguyễn Du đã đem hết tài nghệ thổi vào Hoạn Thư biến nàng thành một nhân vật rất sống, linh hoạt giống như người ở ngoài thực tế. Chỉ thấy cử chỉ, ta cũng đoán biết nhân vật sẽ làm những trò gì. Tả người như thế thật đã lột được hết tâm lý của người ấy và cũng đạt được mức tối cao của nghệ thuật.

Hình Thức

Cách dùng chữ của Nguyễn Du rất chọn lọc có nhiều hình bóng. Chữ *lửa tâm* cho ta hình ảnh một ngọn lửa âm ỉ ở trong lòng. Hai chữ *càng* ở câu 1537 cho ta cường độ, sức nóng của ngọn lửa muốn tung ra ngoài càng mạnh thêm lên. Hai chữ *chi* ở câu 1541-1542 được lặp lại hai lần để tỏ cho ta biết tuy nàng ghen tức nhưng vẫn không mất khôn ngoan, biết bao dung kẻ dưới và biết giữ lấy nền. Hai chữ *dấu* ở câu 1546, được lặp lại hai lần như có ý hăm dọa, tố giác cái mưu sâu độc của Hoạn Thư. Hai chữ *ta* cũng ở câu ấy đi liền nhau, mô tả ý tức giận của con quan Lại Bộ. Nỗi căm tức ấy lên đến tột độ khiến cho Hoạn Thư phải gằn từng tiếng, phát ra thành lời, lặp đi lặp lại chữ *làm cho, làm cho*.

Lời văn trang nhã, tuy phải diễn tả lòng ghen tuông của Hoạn Thư, mà Nguyễn Du khéo điều khiển ngọn bút để không cho tình cảm của nhân vật bộc phát mãnh liệt, hợp với con người *danh gia*.

Trừ chữ *chồng ta* có hơi thô vì người khuê các lễ giáo ít ai nói như thế, còn thì không có chữ nào khiến bài văn mất cái tính chất trang nghiêm cả.

Đặc điểm đáng để ý là Nguyễn Du ít dùng chữ Hán và điển tích hơn các bài khác (như Kiều đàn cho Kim Trọng nghe). Những chữ như *danh gia, tiểu thư, nhân tiên, thị phi*, đã quá quen tai đối với người mình, nên ai cũng hiểu. Ngoài chữ *duyên Đàng*, còn thì ta không tìm thấy một điển tích nào nữa mà bài văn vẫn súc tích. Nhưng điển tích *duyên Đàng* cũng đã giản dị và bình dân hóa. Đôi khi người ta bảo nhờ dùng điển tích mà bài văn trở nên súc tích, vì dùng ít chữ mà nói được nhiều. Trái lại ở đây, Nguyễn Du đã thoát ra được luật lệ đó, mà có lẽ vì nhờ tính cách bình dân ấy nên **Đoạn Trường Tân Thanh** mới được mọi người ngân nga nhiều nhất.

Nói tóm lại, qua đoạn văn kể trên, ta tìm được một Hoạn Thư, có tâm lý rất sống động. Nàng có một cái ghen độc nhất vô nhị. Mà có lẽ vì nàng đi trái thường tình như thế nên dù có khôn ngoan đến đâu, Kiều cũng không ngờ được cái *chước lạ đời* ấy. Cái ghen ấy không giống cái ghen của một Hermione (trong vở kịch Andromaque của Racine), giết chồng (Pyrrhus), giết kẻ si tình mình (Oreste) và tự đâm mình mà chết. Ghen như thế chỉ làm tan vỡ hạnh phúc gia đình, và thiệt thòi quyền lợi cá nhân. Hoạn Thư ghen mà có mưu cơ, chiến lược. Nàng ghen vì quyền lợi của *kẻ lớn* bị xâm lấn chứ không vì bị phụ phàng như Hermione. Một khi quyền lợi và hạnh phúc gia đình đã ở trong tay, nàng biết thôi không dùng thủ đoạn tàn nhẫn nữa. Hoạn thư là một nhân vật mà Nguyễn Du đã mô tả sống nhất vậy.